

ALISHER NAVOIYNING “NASOYIM UL-MUHABBAT” ASARIDA ORIFA AYOLLAR TALQINI

Ergasheva Mashhura Sa’dulla qizi,
Sharof Rashidov nomidagi SamDU
1-kurs magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15207391>

Annotatsiya. Tasavvuf ta’limotida orif maqomiga erishgan piri murshidlar haqida ko’pgina ilmiy, badiiy manbalar bilan tanishmiz. Ushbu maqolada esa “Nasoyim ul-muhabbat” asaridagi 35 orifa ayollar talqini keltirildi.

Kalit so‘zlar: Oriflik, zohidlik tushunchalari, so‘fiy ayol, “Nasoyim ul-muhabbat” asari, orifa ayollar bilan bog‘liq hikoyatlar.

Sharq mumtoz adabiyotini tasavvuf ta’limotidan ayro tasavvur etish mushkul.

Masalan, tadqiq etilayotgan pir, murid, so‘fiy, orif, zohid, Jomi jam, may, darvesh va boshqa timsollar tahlil etilganda, ular haqida tushuncha va fikrlarga ega bo‘lmaslik mumtoz adabiyotimiz badiiyatini faqat zohiran anglab, cheklanib qolish demakdir. Oriflik, so‘fiylik, zohidlik haqida tushunchaga ega bo‘lgan holda, so‘ng orifa ayollar haqida talqinimizni bayon etsak. “Olimlar tasavvuf tarixini dastlab ikki davrga ajratadilar: birinchi – zohidlik davri, ikkinchisi - oriflik va oshiqlik davri” deb Najmiddin Komilov ajratib ko‘rsatgan edi. Unga ko‘ra zohidlik davri so‘fiylari qatoriga Ibrohim Adham, Hasan Basriy, Abduhoshim Kufiy va boshqalar. Oriflik davri ham o‘z ichida bir qancha davrlarga ajralib, tarmoqlanib ketadi. Xo‘sh, yuqorida ta’kidlab aytganimiz “so‘fiy” kim? So‘fiy Iloh yo‘liga kirganlarning birinchi safida turuvchilardir, yokim “suf” so‘zining lug‘aviy ma’nosi jun va jundan to‘qilgan matodir. So‘fiylar ko‘p hollarda jun chakmon yoki qo‘y terisidan tikilgan po‘stin kiyishga odatlanganlarni so‘fiylar deyishganlar. So‘fiy uchun na dunyodan, na oxiratdan tama bo‘lmasligi kerak. Orif esa ilohiy ma’rifatni egallagan odam. Ishq odamning odamgagina bo‘lgan muhabbatidan iborat emas. Bu ishq insonning Haqqa, haqiqatga muhabbati hamdir. Zohid – tarki dunyochilik, saqlanish demakdir. Xudoning marhamatiga musharraf bo‘lish uchun tarki dunyo qilish zarurligi, Allohning zikriga halal beruvchi barcha narsalarni tark etish bilan izohlanadi. Bunday kamolga yetgan avliyolar to‘g‘risidagi keng qamrovli asarlar sirasidan biri Alisher Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” asaridir.

“Nasoyim ul-muhabbat” asari muqaddima, 770 ta shayx (35 tasi avliyo ayollar)ning hayoti va ijodiga bag‘ishlangan. “Nasoyim ul-muhabbat” asari

“O‘ZBEK FILOLOGIYASI: MUAMMO VA YECHIMLAR” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Abdurahmon Jomiyning “Nafahot ul-uns” tazkirasining tarjimasini, lekin Navoiy bu asariga erkin munosabatda bo‘lib, ba’zi o‘rinlarini qisqartiradi, ba’zilariga esa qo‘shadi, 618 ta shayxlar sonini 770 taga yetkazadi.

Asarda 35 ta orifa ayollar haqida ma’lumotlarni olishimiz mumkin. Bular Robia Adaviya, Lubbobat ul-muta’abbida, Maryam Basriya, Rayhonai Voliha, Mu’ozai Adaviya, Ufayrai Obida, Sha’vona, Kurdiya, Hafsa binti Shirin, Robiai Shomiya, Hakimai Dimishqiya, Umni Hasson, Fotima Nishopuriya, Zaytuna, Fotimai Barda’iya, Umni Ali zavjan Ahmad Xizravayx, Umni Muhammad volidai Shayx Abu Abdulloh Xafif, Fotima binti Abobakr Kattoniy, Fizza, Tilmizai Sariy Saqatiy, Tuhfa, Umni Muhammad, Bibiyaki Marviya, Ka’b qizi, Fotima binti Musanno, Joriyai Savdo, Imra’atun Misriya, Imra’atun Misriyai Uxro, Imra’atun Xorazmiya, Joriyai Habashiya, Imra’atun Isfahoniya, Imra’atun Fosriya, Bibichai Munajjimalardir. Asarda 735 shayxdan so‘ng orifalarga o‘rin ajratiladi.

Birinchisi keltirilgan avliyo ayol Robia Adaviya r. t. “Basra ahlidin erdi. Sufyon Savriy r. a. andin so‘rar erdi va aning mav’izotu duosig‘a rag‘bat ko‘rguzur erdi. n masoil so‘rar erdi va aning mav’izotu duosig‘a rag‘bat ko‘rguzur erdi. Bir kun Sufyon Robia q. s. qoshig‘a kirdi va ilig ko‘tarib dediki, [Allohim, sendan salomatlik so‘rayman]. Robia yig‘ladi. Sufyon so‘rdiki, ne uchun yig‘lading? Robia dediki, sen meni yig‘latding! Sufyon dedi: Nechuk? Robia dediki, salomat dunyoda aning tarkidadur va sen dunyoga oludasen. Robia so‘zidurki, har nimaga samaraedur va ma’rifat samarasi yuz Tengriga kelturmakdur. Va ham ul debdurki, [oz sidq ila astag‘firulloh demoqlikdan astag‘firulloh deyman]. Sufyon andin so‘rdiki, banda Tengri taolog‘a taqarrub tilar nimalardin yaxshirog‘i qaysidur? Ul dedi, uldurki, bilgayki, dunyo va oxiratda andin o‘zgani sevmas. Bir kun Sufyon aning qoshida dediki, [vo alamo!].

Ul dedi: yolg‘on aytma, agar sen mahzun bo‘lsang erdi, tiriklik senga xushguvor bo‘lmag‘ay erdi. Va ham ul debdurki, anduhum andin emaski, anduhingdurmen. Anduhum andindurki, anduhgin emasmen!” Robia Adaviya Basra tug‘ilganligi, ilk zohidlik vakilasi ekanligini bilamiz. U Allohni sevishdan boshqa jamiki narsalarni rad etish tarafdori bo‘lgan. Allohni hech bir tama, manfaatsiz, mutlaq sevish inson ma’naviy hayotining mohiyati ekanligini birinchilardan bo‘lib ta’kidlagan. U haqida “Nasoyim ul-muhabbat”da biroz qisqa ma’lumotga uchragan bo‘lsak, ya’ni Sufyon Savriy r. a. ila bahsi keltirilgan bo‘lsa, Fariddun Attorning “Mantiq ut-tayr” asarida esa “Robiya Adaviya va uning haji” haqidagi hikoyat keltiriladi: “Robiyakim, uni «tojul rijol» - erkaklar toji der edilar, Ka’ba yo‘lida yetti yil yonboshi bilan (sudralib)

yurdi. Ka’baga yaqinlashganda, to’liq hajni topdim, deb ichida gumon qildi. Haj kuni Ka’ba tavofiga niyat qilganda, xotinlarga xos uzri voqe’ bo’ldi (hayz ko’rdi). Shu bois yo’ldan qaytdi va Allohga nola qilib dedi:

- Ey Zuljalol, Ka’ba tavofi umidida yetti yil yonboshlab yo’l bosdim. Endi yettim deganda, yo’limga bunday tikan paydo qilding. Yo menga O’z uyingdan joy ber yoki o’z uyimga qaytishga yo’l qo’yma — men Ka’bani tavof qilmay ketmayman.

Robiya kabi oshiq bo’lmasang, bu voqeaning sirrini ham, qadrini ham bilmaysan. Toki sen bu fasllar — suratlar dunyosida ekansan, rad va qabullar to’lqini bo’lib turadi. Gohida Ka’ba oldida yuqingni beradi, gohida dayr ichida ishingni o’nglatadi. Agar bu girdobdan boshingni tashqari chiqara olsang, har nafasda haqiqiy jam’iyat, osoyishtaliklarni ko’rasan. Bo’lmasa shu girdobda giriftor bo’lib qolasan. Charxi falak bilan birga tegirmon toshiday aylanaverasan. Bunday holatda bir nafas bo’lsa-da, xotirjamlikdan umid yo’q, sening vaqting bir pashshaning umrichalik qimmatga ega emas”.

Mayram Basriya r. t. Basralik orifa ayollardan bo’lib, Robia Adaviya bilan suhbatda bo’lgan, uning xizmatida bo’lgan, ishq ilohiy haqida so’z borgan bir majlisda yuragi yorilib vafot etgan:

Nogahon ilohiy ishqni u anglab,
Hushdin ketdi, “Alloh”deya shivirlab.

Asarda “...Va muhabbatda so’z aytur ermish. Va muhabbatomiz so’z eshitsa ermish, behol bo’lub, yiqilur ermish. Va olamdin o’tmakni mundoq debdurlarki, bir majlisda muhabbat so’zi o’tar ermish. Chun so’z muassirroq tushubdur, yuragi yorilib, jon beribdur. Ul debdurki, hargiz ro’ze g’ami yemadim va aning talabig’a ranj tortmadim, to bu oyatni eshittimki, [Va sizning rizqingiz osmonda va sizga va’da qilingan narsa bordir]. Mayram Basriya so’zining isboti o’laroq Qur’oni karimning Zariyot surasining 22-oyatidan keltiradi.

Zaytuna r. t. – uning ismi Fotima ekanligi, Abu Hamza, Junayd va Nuriy q. a.larga xizmat qilganligi va uning Nuriy xizmatidagi bir kuni bayon etiladi: “...Nuriy xizmatig’a bordim va dedim: hech nima ermusen? Dedi: hov! Dedim: ne? Dedi: non bila sut! Deganini kelturdum. Ollida o’t yonadur erdi va iligi qora bo’lub erdi. Iligining har yerigaki, sut tegar erdi, qorasi uyulurur erdi. Chun ani ko’rdum, aytimki, [Ey rabbim, sening do’stlaring qanday iflosdurlar, ularning ichida biror pokizasi yo’kdir]. Va aning qoshidin chiqdim, bir yerga yettim, bir xotun kishi manga yopushtiki, munda bir terma to’n erdi, sen eltibsen! Va meni hokim qoshig’a eltti.

Nuriy ani eshitti va mening so‘ngumcha hokim qoshig‘a keldi va dediki, ani og‘ritmaki, avliyullohdindir. Hokim dediki, ne chora qilayki, xasm ul to‘nni andin tilaydur? Nogoh bir qora kanizak paydo bo‘ldi va ul g‘oyib bo‘lgan nima anda. Xasm dediki, ani qo‘yungki, men iturganni toptim. Pas, Nuriy mening ilgimni tutub, ul yerdin chiqdi va dedi: nechun dedingki, [Sening do‘stlaring qanday vahshidirlar va iflosdirlar]. Dedim: tavba qildim andinki, deb erdim.

Imra‘atun Misriya r.t. haqlarda esa Imom Yofi‘iy tarixidan bayon qiladilar, unga ko‘ra, u Misr navohiysida bir zaifa o‘ttiz yil bir yerda yashagani issiqda ham, sovuqda ham, o‘ttiz yil na suv ichgani, na ovqat yeganini aytadi, ya‘ni ro‘zador bo‘lganligi keltiriladi.

Robia Adaviya bilan boshlangan orifalar Bibichai Munajjima bilan yakunlanadi. Bibichai Munajjima r. t. – Kirmondan ekanligi, tasavvuf ilmida o‘sha davrda eng ilg‘or bo‘lganligi, ammo uning mayli darveshlik rutbasi ekanligini bayon etadilar. Podshoh haramidagilarning barchasi uni hurmatda tutganligi, o‘z manzilida masjid barpo etganligi, o‘ziga go‘rxona yasatganligi va u yerda maqbarasi joylashganligi aytiladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tasavvuf ta‘limotida orifa ayollar haqida bevosita Abdurahmon Jomiy, Faririddun Attor, Alisher Navoiy va boshqalar asaridan o‘rganib, Sharq mumtoz adabiyotida orifa ayollarning o‘rni, ularning ibratli hayot yo‘lini tadbiq etishimiz mumkin. Jumladan, “Nasoyim ul-muhabbat” asarida 35 orifa ayollar orqali Sharq ayoli tafakkur teranligidan bahramand bo‘lamiz. Dunyoga hirs qo‘yish va o‘zlikni unutib, nafsga qul bo‘lish kabi illatlardan forig‘ bo‘lish, ayollarning jahon ma‘naviy, ijtimoiy hayotidagi o‘rnini belgilashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami 20 tomlik. 17-tom. Nasoyim ul-muhabbat. -Toshkent: Fan, 2001.
2. Komilov N. Tasavvuf. -Toshkent: O‘zbekiston, 2009.
3. Hamidjon Homidiy. Tasavvuf allomalari. T.: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2004.